BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI TARBIYALASH JARAYONINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

A.S.Ismaylov[1]

1. Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, «Umumiy pedagogika» kafedrasi v.b. dotsenti. 0009-0004-9452-3562

Mas'ul muallif: Ismaylov Azerbay Saparniyazovich, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, «Umumiy pedagogika» kafedrasi v.b. dotsenti. 0009-0004-9452-3562.

e-mail: qr_azik@mail.ru

Received: 16 Noyabr 2026
Accepted: 21 Noyabr 2026
Published: 26 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Ismaylov, A. S. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI TARBIYALASH JARAYONINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI / A. S. Ismaylov // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 2. — B. 388–390.

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash jarayonining mazmuni, maqsadi va pedagogik xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Boshlang‘ich maktab davrida bolaning xulq-atvori, dunyoqarashi, jamoa bilan munosabati, axloqiy fazilatlari hamda o‘qishga bo‘lgan qiziqishini shakllantirishning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, tarbiya jarayonida o‘qituvchining roli, individual yondashuv, namuna ko‘rsatish, o‘yin, rag‘batlantirish va ota-onalar bilan hamkorlik kabi pedagogik usullarning samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: boshlang‘ich sinf, tarbiya, o‘quvchi, pedagogik jarayon, xulq-atvor, axloqiylik, o‘qituvchi, ota-ona, jamoa, individual yondashuv.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Аннотация. В данной статье рассматриваются содержание, цели и педагогические особенности процесса воспитания учащихся начальных классов. Раскрывается значение формирования характера, мировоззрения, взаимоотношений ребёнка с коллективом, нравственных качеств и интереса к обучению в период начального школьного образования. Также анализируется эффективность таких педагогических методов, как роль учителя, индивидуальный подход, личный пример, игра, поощрение и сотрудничество с родителями в воспитательном процессе.

Ключевые слова: начальные классы, воспитание, учащийся, педагогический процесс, поведение, нравственность, учитель, родители, коллектив, индивидуальный подход.

PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PROCESS OF EDUCATING PRIMARY SCHOOL STUDENTS.

Abstract. This article examines the content, objectives, and pedagogical characteristics of the educational process for primary school students. It highlights the importance of developing children's character, worldview, relationships with peers, moral qualities, and interest in learning during the primary school years. Furthermore, it discusses the effectiveness of various pedagogical methods in the educational process, including the teacher's role, an individual approach, setting a personal example, games, encouragement, and cooperation with parents.

Keywords: primary school, upbringing, student, pedagogical process, behavior, morality, teacher, parents, collective, individual approach.

Kirish.Bugungi globallashuv va ijtimoiy-ma’naviy yangilanishlar sharoitida yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim davr bo‘lib, aynan shu bosqichda uning dunyoqarashi, xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlarga kirishish qobiliyati, axloqiy qarashlari va dastlabki hayotiy qadriyatlari tarkib topadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash jarayonini pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish, uning mazmuni, shakllari, metodlari va vositalarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va individual-psixologik xususiyatlari tarbiyaviy faoliyatni o‘ziga xos yondashuvlar asosida tashkil etishni talab qiladi. Mazkur yosh davrida bolalarda taqlid qilish, bilishga qiziqish, hissiy ta’sirchanlik, muloqotga ehtiyoj va ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishga moyillik kuchli namoyon bo‘ladi. Shuning uchun tarbiya jarayonida o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, ularda ijobiy xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish, jamoada o‘zini tutish madaniyatini rivojlantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini qaror toptirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham ta’lim va tarbiya

uyg‘unligini ta’minlash, o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mas’uliyat va ijtimoiy faollik kabi fazilatlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratmoqda. Bu jarayonda oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash, pedagogik ta’sirning izchilligi va uzviyligini ta’minlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash samaradorligini oshiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinflarda tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish o‘qituvchidan nafaqat pedagogik bilim va kasbiy mahoratni, balki o‘quvchilarning ichki dunyosini tushunish, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini aniqlash, individual yondashuvni qo‘llash hamda ijobiy pedagogik muhit yaratish qobiliyatini ham talab etadi. Tarbiya jarayonida suhbat, namuna ko‘rsatish, rag‘batlantirish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, jamoaviy faoliyat va interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning ijtimoiy tajribasini boyitish hamda mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Jamiyat taraqqiyotida bilimli, madaniyatli, vatanparvar va yuksak ma’naviy fazilatlarga ega bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Tarbiya jarayoni inson hayotining barcha bosqichlarida amalga oshirilsa-da, bolalikning boshlang‘ich maktab davri alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda bolaning bilim olishga, kattalar va tengdoshlari bilan muloqot qilishga, jamoaviy faoliyatga munosabati shakllana boshlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi maktabga kelguniga qadar muayyan hayotiy tajribaga ega bo‘ladi. Biroq maktab muhitida u yangi ijtimoiy muhitga moslashadi, belgilangan qoidalarga rioya qilishni, o‘z vazifalarini bajarishni va boshqalar bilan hamkorlikda ishlashni o‘rganadi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda tarbiya jarayonini to‘g‘ri tashkil etish o‘quvchining keyingi shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashning maqsadi va vazifalari. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashning asosiy maqsadi – bolani har tomonlama rivojlangan, o‘z xatti-harakatlariga mas’uliyat bilan yondashadigan, odob-axloqli, mehnatsevar va jamoa bilan hamkorlikda ishlay oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

o‘quvchilarda ezgulik, halollik, kamtarlik, kattalarni hurmat qilish kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirish;

Vatanga, ona tiliga, milliy qadriyatlarga va madaniyatga muhabbatni tarbiyalash;

mehnat va o‘qishga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish;

jamoa bilan hamkorlikda ishlash, o‘zaro yordam va do‘stona munosabatlarni rivojlantirish;

o‘quvchilarni intizomlilikka va o‘zini o‘zi boshqarishga o‘rgatish;

estetik va ekologik madaniyatni shakllantirish;

sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlash;

o‘quvchining o‘z fikrini erkin bildirishiga va boshqalarning fikrini tinglay bilishiga yordam berish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari. Tarbiya jarayonining samarali bo‘lishi o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish bilan chambarchas bog‘liq. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda qiziquvchanlik, bilishga intilish, hissiy ta’sirchanlik va kattalarning fikriga ishonish kabi xususiyatlar kuchli namoyon bo‘ladi.

Bu yoshda o‘quvchi mavhum tushunchalarga qaraganda aniq misollar, rasmlar, o‘yinlar va hayotiy vaziyatlar orqali ma’lumotni yaxshiroq o‘zlashtiradi. Shu sababli tarbiyaviy ishlarni ham nazariy nasihat shaklida emas, balki bolaning kundalik hayoti bilan bog‘lagan holda olib borish maqsadga muvofiq.

Masalan, «halollik» tushunchasini izohlashda faqat ta’rif berish yetarli emas. O‘qituvchi hayotdan misol keltirib, o‘quvchilar bilan vaziyatni muhokama qilishi, «Bu vaziyatda sen nima qilgan bo‘larding?» kabi savollar orqali bolaning o‘z fikrini shakllantirishiga imkon yaratishi kerak.

Tarbiya jarayonining pedagogik xususiyatlari. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash jarayonining o‘ziga xos bir qancha pedagogik xususiyatlari mavjud.

1. Individual yondashuvni hisobga olish. Har bir bolaning xarakteri, qobiliyati, qiziqishi va oilaviy muhiti turlicha bo‘ladi. Shu sababli o‘qituvchi barcha o‘quvchilarga bir xil talab qo‘yishi bilan birga, ularning individual xususiyatlarini ham hisobga olishi kerak.

O‘quvchini boshqa bolalar bilan taqqoslash o‘rniga, uning shaxsiy yutuqlarini kuzatish va qo‘llab-quvvatlash samaraliroqdir. Bu bolada o‘z kuchiga ishonchning ortishiga va o‘qishga bo‘lgan qiziqishining kuchayishiga yordam beradi.

2. O‘qituvchining shaxsiy namunasi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘pincha kattalarning xatti-harakatlariga taqlid qiladilar. Shu sababli o‘qituvchining o‘z xulq-atvori, nutq madaniyati, o‘quvchilarga munosabati va adolatliligi katta tarbiyaviy kuchga ega.

O‘qituvchi o‘quvchidan intizomli bo‘lishni talab qilsa, o‘zi ham bunga amal qilishi; hurmat talab qilsa, o‘quvchining fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi kerak. Ya’ni bolalarga beriladigan tarbiyaviy nasihat o‘qituvchining shaxsiy namunasi bilan mustahkamlansa, uning ta’siri yuqori bo‘ladi.

3. O‘yin elementlaridan foydalanish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yin shunchaki ko‘ngilochar vosita emas, balki bilim va tarbiya olishning samarali pedagogik usulidir. Tarbiyaviy mazmunga ega didaktik va rolli o‘yinlar bolalarning faolligini oshiradi.

Masalan, «Yaxshilik qilish», «Do‘stingga yordam ber», «Tabiatni asraymiz» kabi rolli o‘yinlar orqali o‘quvchilarda jamoaviylik, o‘zaro yordam, mas’uliyat va ekologik madaniyat fazilatlarini shakllantirish mumkin.

4. Rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash. Bolalarni tarbiyalashda motivatsiya katta ahamiyatga ega. O‘quvchining yaxshi xatti-harakatini o‘z vaqtida payqash va maqtash unda ushbu xatti-harakatni takrorlashga intilish uyg‘otadi.

Biroq rag‘batlantirish har doim bir xil shaklda bo‘lmasligi kerak. Og‘zaki maqtov, ishonch bildirish, jamoa oldida yutug‘ini e’tirof etish kabi usullardan o‘rinli foydalanish mumkin. Eng muhimi, maqtov samimiy va bolaning aniq xatti-

harakati bilan bog‘liq bo‘lishi lozim.

5. Jamoaviy tarbiya. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari maktabda jamoa bilan muloqot qilishni o‘rganadilar. Birgalikdagi topshiriqlar, guruhli ishlar, maktab ichidagi madaniy tadbirlar va jamoaviy o‘yinlar o‘quvchilarda bir-birini tushunish, yordam berish va mas’uliyat hissini shakllantiradi.

Jamoaviy tarbiyada har bir o‘quvchining faol ishtirok etishi uchun sharoit yaratish kerak. Faqat bir nechta faol bola emas, balki barcha o‘quvchilar jamoaviy ishlarga jalb etilishi lozim.

Ota-ona va maktab hamkorligi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisini tarbiyalashda maktab va oilaning hamkorlikdagi faoliyati alohida o‘rin tutadi. Bola kundalik vaqtining bir qismini maktabda, ikkinchi qismini oilada o‘tkazadi. Agar maktabdagi talablar bilan oiladagi tarbiya usullari bir-biriga zid bo‘lsa, bolada ikki xil xulq-atvor modeli shakllanishi mumkin.

Shu sababli o‘qituvchi ota-onalar bilan muntazam aloqada bo‘lishi, bolaning yutuqlari va qiyinchiliklari haqida fikr almashishi kerak. Ota-onalarga bolani faqat baholari yoki o‘qish natijalariga qarab emas, balki uning xulq-atvori, muloqoti va shaxsiy rivojlanishi nuqtayi nazaridan ham qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tavsiyalar berish foydalidir.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda zamonaviy yondashuvlar. Hozirgi davrda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda interaktiv usullardan foydalanish samaradorligi bilan ajralib turadi. «Aqliy hujum», «Rolli o‘yin», «Fikr almashish», «Vaziyatni muhokama qilish», «Loyihaviy ish» kabi usullar bolalarni tarbiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalardan o‘rinli foydalanish ham tarbiyaviy ishlarni boyitishi mumkin. Qisqa videolar, elektron taqdimotlar, interaktiv topshiriqlar va ta’lim platformalari orqali bolalarning qiziqishini oshirish mumkin. Biroq texnologiya tarbiyaning maqsadi emas, balki uni amalga oshirishga yordam beradigan vosita ekanini unutmaslik kerak.

Tarbiya jarayonida o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi faqat bilim beruvchi emas, balki bolaning shaxsiy rivojlanishiga yo‘naltiruvchi tarbiyachi ham bo‘lishi kerak. Shu sababli o‘qituvchi:

o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini bilishi;
har bir bolaga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi;
adolat va pedagogik etikaga rioya qilishi;
bolaning fikrini tinglay bilishi;
ijobiy psixologik muhit yaratishi;
ota-onalar bilan samarali hamkorlik qila olishi;
zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o‘rinli foydalanishi;
o‘zining shaxsiy namunasi orqali tarbiyaviy ta’sir ko‘rsata olishi kerak.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash ko‘p qirrali va uzluksiz pedagogik jarayondir. Bu davrda bolaning nafaqat bilimlarini, balki uning xulq-atvorini, dunyoqarashini, axloqiy fazilatlarini, jamoa bilan munosabatlarini va mas’uliyat hissini shakllantirish zarur.

Tarbiya jarayonining samaradorligi o‘qituvchining pedagogik mahoratiga, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishiga, maktab va oilaning hamkorlikdagi faoliyatiga hamda o‘quvchi uchun ijobiy psixologik muhit yaratishga bog‘liq. Boshlang‘ich maktabda berilgan sifatli tarbiya bolaning keyingi ta’lim olishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda «bilim, tarbiya, shaxsiy namuna, hamkorlikdagi faoliyat» birligi asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi. O‘qituvchi va ota-ona bolaning shaxs sifatida shakllanishiga birdek mas’uliyat bilan yondashsa, tarbiya jarayonidan kutilgan natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Tashkent. O’qituvchi, 1992 y.
[2] Hasanboyev J., To‘raqulov X., Alqarov I., Usmanov N. Pedagogika. – Tashkent. Fan va texnologiya, 2011.-456 b.
[3] Mavlonova R., To‘rayeva O., Holiqberdiyev K. Pedagogika. – Tashkent. O’qituvchi, 2008.-496 b.
[4] Подласы И.П. Педагогика.-Москва: Просвешеный: Владос, 1996.-432 с.
[5] Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Чиянов Е.Н. Педагогика – Москва: Академия, 2004.-576 с.
[6] Ismaylov A.S. Sun’iy intellektning ta’limdagi o‘rni // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. – 2025. – № S/11 (5). – B. 447–451.